

ՄԵՆԿ

Ցարական գինը 10 րուբլ, կես արկանը 6 րուբլ
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում զրկում են միմյանց Խմորադրաման միջ:

Օտարադադադը դիմում են ուղղակի
Тыфлис. Редакция „Ммаск“.

Խմորադրամանը բաց է առաւոտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խաւքանիսը բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայ ուսանողութիւնը մայրաքաղաքներում:—
Ներքին տեսութիւն: Նամակ նամակուց:
Ներքին լուրեր:— Արտաքին տեսութիւն:
Ցարական:— Մշակութիւն:— Յայտարար-
ութիւններ:— Բանասիրական:— Քաղաքացի-
ական:— Դատական:— Գործարարական:

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒՄ

Հայ ուսանողութեան քանի մի
սերունդներ գնում են Մոսկվա
կամ Ս. Պետերբուրգ և նրանք
միշտ վերադառնում են նոյն ներ-
հայեաց, անգարագացած, ինքնուրոյն
մտածողութեանը անընդունակ,
հասարակութեան մակերեւոյթի
տակ մտաւորապէս և բարոյապէս
ընկնող անձնավորութիւններ:

Ինչ է այդ անմխիթար երե-
ւոյթի պատճառը: Մեր կար-
ծիքով պատճառն այն է որ հայ
ուսանողութիւնը անկարող է լի-
նում մայրաքաղաքներում ազա-
տապէս զարգանալու, որովհետեւ
հէնց որ մի նոր ուսանող զաւիս
է, նա իսկոյն ենթարկվում է
հինգերի ազդեցութեանը, իսկ հի-
նգերի մէջ կայ մի այնպիսի խը-
մոր, որ մոցրած է եղել
այս կամ այն պաշտած քուրմի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄԻ ՁԵՆԱԳԻՐ ԵՐԱՍՏԱՎԱՐՆԵՐ

Եկեմ մեր հայրենիքի ձմեռը: Սիրում էի այն ժո-
ղովուստ կենսութիւնը, այժմ աւելի բազմա-
յայտալից, որովհետեւ այժմ մանուկ օրուան տե-
սածը մտածելով ու ընկնելով ըմբռնում եմ թէ
այդ կենսութիւնը էլ մի աւելի հնազոյն և աւելի արիա-
կան կենսութիւն էր, քան ինչ որ մեր հայրենիքի
էր: Այո, իւր դաշտը, իւր արշաւան սերմը, ուստի
և զայն դարձան յայտ, բարեբար ձմեռն աւանդ տա-
լով որ տաճէ ու խնամէ և պաշտպանէ ցորտը Հիւ-
սիսի փշուրներէն, Հայ գիւղացին կողքին ընկած
սկզբնական հայրենասիրութեամբ է: Այդ պարագայ-
ութեան երկրին ու անդրադարձում ժամերում, երբ
առաջ գտնուէի, անասնոց խաղաղապէս դադարի մէջ
թեք ընկած իւր թաղիքներու վրա՝ ձեռքը ծնոտին
մտածում է մի կարեւորագիտ վերացութեան մէջ
մեր դաշտի դիւցազնը, նոր յիշատակներ կամենց
կազմաց գործիքներ վեր են առնում իրենց ալքե-
րէն, զգնում են իրենց գրաւիչ կերպարանները
և իրենց բոլոր հիւսիքներով պաշտօնական երևում
են նորա պաշտին, այստեղ գարուն ու առտոյտով
դիւցազն՝ կանգնել է կարմիր ձիւ ու սանձի ա-
նգին երկաթէն է ծաւառում, կարծես փչոյն է
ուղում, այնտեղ սպիտակ կամ պիտակն է կանգ-
նած, ողորկ ուղեգիծով անդամներով, մեծ մեծ աչ-
քերէն կրակ է թափում, ու թաւամաղ բաշը թափ
առնելով՝ դիմում անցուցնում շրջակայ շրջանը և
առնում միւս տեղ Սեւ: Նոյն արեւմուտը, քիթը
ծիւղաւուն, ուր անսկիւր զնոց է վառւում, կա-
կարմիր կրակով, անհամբեր ոտով գետինն է դո-
ւում: Կողը վերցնում է գիւղացին, շիւ կամ նըս-
տում է, արեւին է նայում, որնոր պատի վրա նո-
րան ժամի տասը կամ տասնութն է ցոյց տալիս:

աշխատութեամբ: Իւրաքանչիւր
մայրաքաղաքի հայ հասարակու-
թեան մէջ կայ մի որ և է հայ
քուրմ, որ բռնաւորապէս բար-
ձրում է իրան շրջապատող ուսա-
նողների վրա իր նեղ, սահմա-
նափակ, հնացած, փտած, եղուի-
տական, անազնիւ հայացքները,
չէ թոյլ տալիս որ երիտասարդ
ուսանողը անհատապէս զարգա-
նայ, այլ մտածի, ինչպէս ինքն
է մտածում, նայի աշխարհի վը-
րա ոչ թէ իր սեփական աչքե-
րով, այլ ուրիշ աչքերով, չը
զարգանայ սեփական փորձով,
այլ ընդունի պատրաստ, աւան-
դական գաղափարները, արդէն
կազմված հայեացքները, չը
կանգնի իր սեփական ոտների
վրա, այլ փոքրիկ մանուկի պէս
սանձերով կապված ման գայ....

Քուրմը, ուսանողների նեղ-
հայեաց առաջնորդը լինում է
կամ հին ուսանողներից, կամ
մայրաքաղաքում ծառայող և
այնտեղ միշտ ապրող հայ պաշ-
տոնեաներից: Հէնց որ ուսանո-
ղը գալիս է, նա պարտաւորու-
թիւն է համարում ներկայանալ
այդ տեսակ քուրմին, և ահա
նա իսկոյն ընկնում է նրա ազդե-
ցութեան տակ.... Ընաչին տե-

—Տղայ, կանչում է,— ձին թաղէ, փոկերը պիտի
պոչն քաշես, հանգուտս, լաւ խնայար:— Ինքը
մտնում է տուն, կոկիկ զգնում ու ամրանում է
հարսի կամ քրոջ օգնութեամբ, բուխարի փափա-
խը, կամ հասարակ գառնեկին ձեռովը թափ է
տալիս, ծայրը ներս դարձնում այս կամ այն ձեռով,
փոքր լիւս աջուկանցի վրա թեք դրոշմն է դնում,
քիթը արդում, պիտեյն ուղորդում և մի քառորդ
ժամ չանցած կտրիճը ձիւ վրա է, մականն ու ձո-
կանը ձեռքում: Գարին կերած ու մութ անկիւնէն
լուսն ելած երկարը զգում է թէ չէ իւր վերելա-
կի ոտը ասպատանող դնելը էլ չէ սպասում, թըռ-
չում է, խաղում է փռալով և փռնելով, ու սան-
ձը կոծելով: Գիւղի երկուս, դաշտի վրա, երկու
բանակ եղած կանգնած են թուով քսան և աւելի
ձիւներ, իրարից մի նետնիցէ հեռու կը լինեն:
Բարձր գոմերու ու տներու տանիքներու վրա
խառնած են մարդիկ, արք և կանայք, ազազ
տղէք ու աղմուկ մօտիկ գտնուող խոտի դիզանու
վրա անգամ չարաքաղ տղէք բազմած են զանգի-
սատես: Կատարողը ջրիին է, կարծես մեր
պապերու մականախաղը: Այլապ աղջիկներու և
նոր հարսներու սիրտը դող է ելնում, եթէ մրցող-
ներու մէջ է իրենց արտի սիրելին, մրցողը ուղքն
ու միտքն էլ սոցա վրա է, իրեն է կանչում բոլոր
հարկաւորութիւնն ու արթնութիւնը, իւր համար աշ-
խարհի հաւասար է իւր գողոր սիրողի գաղտնի
դրուատը: Գնում է մէկ խմբէն մի ձիւներ թե-
թե խմբով իւր անդրուարը և ձիւնը պատառե-
լով, նոր Ֆեռօսով, որ փորձում է ծնկազար ձիւ
տղէն փոշի հանել, ինչպէս նա տղմուտ արտէն
էր զանում, ուր դիտումս մի քանի օր ջուր էր
կապել տուել, և արդար, եթէ մօտենայինք ու
ձիւն ամբաստնելն օդի մէջ նետուած կտորները
գնեկինք, կը տեսնէինք որ քարի պէս պիտեցած
կտորի մէկ երեսը չողով ընտնուած է: Այնքան մո-
տենում էր զանգիւղակաց խմբին՝ որ մականն ար-
ձակելով հասցնել կարողանայ ուղած մարդուն,

սովածներից արդէն սկսվում է գե-
ղեցիկ դասատուութիւնը. բամբա-
սանք, թերահասատուութիւն դե-
պի ընկերները, ատելութիւն
դէպի այլակրօն արինակիցները,
փտած, հնացած, աւանդական
գաղափարների անպայման պաշ-
տելը, նիւթական, դրամական
ոյժին շողջորթելը, կեղծաւո-
րութիւնը,— ահա այն դպրոցը,
որի մէջ կը թվում է ուսանողը
աւելի շատ, քան թէ համալսա-
րանի, ուսանողութեան շրջանի
և մայրաքաղաքի հասարակու-
թեան մէջ:

Դիցուք քուրմը ատում է այս
կամ այն ուղղութիւնը, ասեմք
ատում է «Մշակ» լրագրի ուղ-
ղութիւնը, և երիտասարդ ու-
սանողը բարոյական պարտաւո-
րութիւնը, նրա գոյութեան ան-
հրաժեշտ պայման է դառնում
քուրմի ներկայութեամբ ամեն օր
ծաղրել «Մշակը», դորանով զուար-
ճացնել նրան, ամեն յարմար
դէպքում յարձակվել ատելի
ուղղութեան դէմ, ծիծաղել նրա
վրա կրկնելով՝ «երեւի սա էլ
«Մշակն» է կարդացել» և այլն....
Քուրմը ուրախանում, խնդում
է, նրա սրտին «եղ է քսվում»,
ուսանողը հաճելի է նրան ծաղ-

նետելը, ձախու ձեռքէն ձօնան ալու մէջ առ-
նելը. ձիւն գլուխը ուղեք է բաշի վրա կողանալը,
չը ասելը, մի զոյգ ասպատանող հրեկէն կեն-
դանու կողերուն հացցնելը և ձիւն փոթորիկի մէջ
խառնուելը մի գործ է, ետեւն շանթի արագու-
թեամբ պրծել գալիս է հակառակորդը՝ ծնկներու
մէջ սղմելով հոսկոյն ձիւն, որ որքան իւր վրա ա-
մուր գաւառած է լինում իւր տէրը ինքն այնքան
աւելի ուժ ու թէ է աւելում, մականը, մէջտե-
ղէն բռնած, դիտու վեր խաղցնում է օդի մէջ
կտրիճ ձիւնը, հայ հույ գողալով. երբ բաւական
մօտենում է աղջիկն փախչողին, նետի նման սու-
րացնում է իւր ձեռքէն դէպքը ոտիկի լերդի մէջ
տեղը նշան առած, սա, որ աչքը միշտ դէպի ե-
տե ունի դարձուցած և աչք օդի մէջ պատրաստ
կամ ձօնակնով շրջեցնում է հարուածը իւր դէմ
գրած նպատակէն, կամ աղովը կամ երբեմն
խիկ, եթէ շատ աջողակ է, ձօնակնի կեռովը
բռնում է այն օղջուղ դէպքը, կամ ձիւն փոքի
տակ մտնելով թողնում է որ անասունի գլուխ
վերէն վզալով անցնի, կամ վերջապէս եթէ իւր
ձիւն թռչուն է ու թշնամուհը հասնել կարող չէ
նորան, զուր կը նետէ ակոյտանը շատ անգամ
իւր երկաթածայր դաւաղանը օդի մէջ, կամ շատ
շատ ձիւն գաւալին կը հասնի, կամ կիջնի ու
ձիւն մէջ կը ցցուի խայտառակուած: Իսկ եթէ
այդ ձնարներէն ոչ մէկը չաջողի առջնիկին, այն
ժամանակ աչքիցն զմրցող կընդունի դաւաղա-
նի բռն ծայրը իւր պառնկին. կարող է երբեմն
պատահել որ աչքերը մթնան, շունքը հանգու-
տուի ու ասպատանողը լիողած՝ փռուի ձիւն վրա:
Տէր մի արացնէ եթէ յանկարծակի ակնաջկոթին
գիւղիկ փայլը, սե մութը յաւիտեան կը պատէ
նորան. Բայց արդար ու խաղաղապէս գիւղացին
զոյղ է, պիտեի դառնութեամբ չի աւարտի
իւր ուրախակց չանդէսը. քիւրքէն մէկ հագլու թէ
լուրի այդօրինակ պատահար: Վերջապէս երբ
հալածողը արձակում պրծնում է իւր մականը

րելով իրան ատելի կուսակցու-
թիւնը:

Մենք մի ժամանակ մեր սե-
փական ականջներով լսած ենք
հետեւեալ բարոյական դասա-
տուութիւնը, որ տրվում էր քուր-
մի բերանից երիտասարդ ուսա-
նողին. «Երբ որ մէկին կամենում
էք միաս հասցնել, պէտք է նրա
հետ բարեկամանաք, նրա սիրտը
մտնէք, աշխատէք նրա սրտա-
կից բարեկամ դառնալ, և այս-
պիսով նրան փոս փորէք:» Ըն-
փորձ ուսանողը սկզբից զայրա-
նում է և ակամայ բացականչում.
«Իայց դա անազնութիւն է,
պարոն:» — «Ըյո՛, անազնու-
թիւն է, պատասխան է տալիս
քուրմը, բայց աշխարհիս բանը
այսպէս է:»

Ուսանողը փոքր առ փոքր
ենթարկվում է այդ անազնիւ
ուղղութեանը:

Քուրմը շատ անգամ ինքն
հարուստ մարդ չէ, բայց մի որ
և է կրէսուսի մտերիմն է, նրա
առաջնորդն է, նրա խորհրդատու
է, նրա աջ ձեռքն է: Նա գրա-
ւում է աղքատ ուսանողին, խոս-
տանալով նրան նիւթական օգ-
նութիւն ուրիշի քսակից, հա-
րուստ վաշխառուի կողմից, այս-

հալածելու ետեւն, այս անգամ սորա խմբէն մէկ
ուրիշը ընկնում է նորա ետեւ և այդպէս շարու-
նակ միշտ նորը հնի տեղ անցնելուն շրջան է ա-
նում խաղը մի քանի անգամ. երբեմն ձեռք ձեռ-
քի են գալիս երկու ձիւնը՝ զանազան մրցու-
թեամբ աշխատելով իրար ձեռքէ մականը խել
կամ իրար վեր բերել ձիւնը հոսով աւարտուում է,
երբ ձիւնը փոփոխի մէջ լողում են, սանձերն
արիւնտու, և փոքրէն հիւզով զարկուում: Քաղաքում
են ամեն իրենց տունը, կտրիճներու ետեւն դա-
կիս են մածուն ծախողները, այսինքն այն ձիւն
ձիւնները՝ որոնք հաւասարապէս տուկաւ են, և
արշալի ժամանակ այնպէս են գնում, որ կարծե-
նաւ թէ գաւալներում փարկելով մածուն ունեն
և վախենում են չը լինի ամանները կտրուելն և
հիւթը թափի, սոքա շատ են ուրախացնում ժո-
ղովրդին, ծիծաղ պատճառելով:

Ներկար կը լինի նկարագրելով ժողովրդի ձմեռ-
նային պարապ ժամերու մարտական ու մարզական
բազմատեսակ խաղերը հանդէս բերելը: Հրաշալի
փորձեր են լինում ուժի, երազավազութեան, ա-
րագաշարութեան, մարմնի ամենաքանկարէն
ու ծարպիկ դարձուածներու: Այդ բոլոր հանդէս-
ներում մարդուում է մանկութիւնը, պատանու-
թիւնը, երիտասարդութիւնը, մի խօսքով խելաւ
արիւնը: Նստած արիւնը, նա որ արդէն քառաս-
նին մօտ է, իստեւէն վեր է, նա մարտադիր է,
հանդիսատես է. դուռ ուրեք մտնում է մրցարանը,
և երբ մտնում է մրցանքն աւելի կարեւորութիւն,
արժանաւորութիւն և հետաքրքրականութիւն է
ստանում: Ոչ, այդ փորձերէն մէկի յիշատակը չեմ
մոռանում ամենին. խաղն էր թուրայ թուրան
երկու փայլ պիտի ուղորդած կեմ, այնպէս որ մէկ
ծայրէն բռնած ժամանակ միւս ծայրը օդի մէջ
համարեա շիտակ կարող է մնալ, ինչպէս թէ
փայտ լինէր. խաղացողները դարձեալ երկու խումբ
են բաժանուած՝ դէմ դէմ: Նիւթ աւելի չէ՝ գոնէ
քառասունին մօտիկ մի մարդ կը լինէր ակոյտանի

պիտոյն աննկատելի կերպով բա-
րոյապէս կապում է նրան, պայ-
ման է դնում նրան կուրորէն
կերպով հետեւել իր ուղղութեանը
և այդ հնազանդութեան փոխա-
րէն նիւթական օգնութիւն սը-
տանալ, զնալ կատարելագործ-
վել արտասահմանում, և այլն...
Բայց վայ տին ուսանողին, որ
մի ժամանակ խնամակալութեան
տակ է եղել, իսկ յետոյ յան-
կարծ ազատվել է այդ ճնշող,
բռնաբար, անբարոյականացնող
խնամակալութիւնից, — նրան կը
հալածի քուրմը ամեն տեսակ
ներքի և աններքի միջոցներով,
անտուն, յիշողներով ի նա-
մակներ կողարկվեն նրան քա-
ղաքային փօստով, մասնութիւն-
ներ կը լինեն ուսանողի վրա իր
պրօֆէսորներին, որ երիտասար-
դը փտանգաւոր մարդ է, մատ-
նութիւններ կը լինեն կառավա-
րութեանը, և այլն... Եւ ա-
պատմը համարված, խնամա-
կալութիւնից դուրս եկած ու-
սանողին քուրմը այլ ևս հան-
գիստ չի թողնի. մայր, հայր,
ընտանիք, անձնական կեանք,
ամեն բան առարկայ կը դառ-
նայ նրա բամբասող, ամեն բան
արատաւորող լեզուի: Եւ զբոլորը
մենք ինքներս փորձով տեսանք:
Հասնակ առած ուսանողնե-
րը այնպիսի խնամակալութեան
տակ են գտնվում, որ իրաւունք
ունեն կարողալ հայերէն կամ
ռուսերէն լեզուով միայն այն
գիրքը, լրագիրը, կամ ամսագի-
րը, որ նրանց թոյլ է տալիս
իրանց քուրմը: Մի լրագիր, որի
ուղղութեան դէմ է քուրմը, —

թէ և ինքն միշտ կարողում է, գրված
էլ չըլինելով, — նա խստիւ արգե-
լում է և ուսանողին կարգալ:
Հա ինչ գրութեան մէջ է
գտնվում մայրաքաղաքների հայ
ուսանողութեան մեծ մասը: Եւ
յետոյ ինչ զարմանալու բան կայ
որ ուսանողը վերադառնում է իր
հայրենիքը նոյն անգործ, նոյն
նեղհայեաց, նոյն անգործ,
նոյն թշնամի ամեն նորութեան,
ամեն առաջադիմութեան, նոյն
անազնիւ, նոյն միջնադարեան
գաղափարներով իր:
Եւ հասարակական ասպարէզ
է մտնում, պսակվում է, զաւակ-
ների հայր է լինում, — բայց իր
ամբողջ կեանքը մտնում է հին
խնամակալութեան ներգործու-
թեանը ենթարկված: Կեանքի
դժուար հանգամանքներում նա
չունի իր սեփական աշխարհայե-
ցողութիւն, իր սեփական հա-
մոզմունք, և այս կամ այն վրձ-
նողական քայլն անելու համար,
այդ հասակ առած, գրեթէ
աւելոր մանուկը, տարէնք մի
քանի անգամ թիֆլիսից նա-
մակ է գրում Մօսկվա կամ Պե-
տերբուրգ, նայելով թէ որտեղ
է իր քուրմը, որպէս զի խոր-
հուրդ հարցնի նրանից թէ ինչ-
պէս վարվի կեանքի այս կամ
այն հանգամանքում, և ստացած
խորհուրդին համեմատ գործի...
Հա ինչ է մեր ինտելիգեն-
ցիայի մեծ մասը: Եւ բազմա-
ցած է ինքնուրոյն, անկախ մը-
տածող, անհատապէս զարգա-
ցած անձերից, այլ մինչև իրանց
մահը մի որ և է մութ և խա-
ւար անձնաւորութեան խնամա-

կալութեան տակ մնացող կոյր,
ոչինչ ինքնուրոյնութիւն չունե-
ցող, ուրիշների, թութակի պէս
անգիր սերտած բառեր կրկնող
գործիչներից:
Դժբաղդութիւնն այն է, որ
ուսանողը վերադառնալով հայ-
րենիքը գտնում է և թիֆլիս-
տում և Նոգրկովկասի այլ մեծ
քաղաքներից մի քանիսնների մէջ
մի մի այդ տեսակ, բայց աւելի
մանր քուրմեր, որոնք մայրաքա-
ղաքների քուրմերի ազէնտներ են,
նոյն մութ, խաւար անձնաւորու-
թիւններ, նոյն գեանափոր, զգուշ
անասուններ, որոնց փտած գա-
ղափարներին լոյս աշխարհք վը-
նասում է:
Հարմանալին այն է որ այդ
մարդիկ իրանք, առհասարակ,
յիմար, տգէտ անձնաւորու-
թիւններ են, բայց գիտեն ազ-
գել երեսասարգութեան վրա
խորհրդաւոր, երկմտանի, անորոշ,
անհասկանալի բառերով: Եւրա-
նից մի բան, մի խորհուրդ ևս
հարցնում, — նա հին յունական
փիֆի այլ պէս մի առածով կը
պատասխանի քեզ, կամ կէս խօսք,
չը վերջացած պարբերութիւն
կարտասանի և խորհրդաւոր կեր-
պով կը լռի, հասկացնելով քեզ
որ հարկաւոր ժամանակ ինքն
կը խօսի այդ մասին, երբ բա-
ւական տեղեկութիւններ կը հա-
ւաքի, իսկ այժմ ժամանակ չէ...
Եւ այդպիսով մարդը միշտ են-
թարկված է մնում այդ խելօք
յիմարների հեղինակութեան գիւ-
թական ազդեցութեանը:
Եւ ժամ մեզ գրում են Մօսկ-
վայից և Պետերբուրգից որ հայ

ուսանողութեան մեծ մասը սկը-
սել է վերջապէս ազատվել այդ
տեսակ քուրմերի ազդեցութիւնից:
Հնորձաւորում ենք ուսանողու-
թեանը որ վերջապէս փորը առ-
փորը դուրս կը գայ յիմարների
անբարոյականացնող խնամակա-
լութիւնից: Եւ այսինով յոյս կա-
րող ենք ունենալ որ ուսանողների
հետեւեալ սերունդը աւելի ինք-
նուրոյն կերպով զարգացած, ա-
ւելի բարոյական և ազնիւ կը
լինի:
Հովանաբերի 1-ին
Շամախուց հայորդած հայ-լուսաւորականների և
հայ-աւետարանականների միութեան վերաբերմամբ
նրանց բարոյական և կրօնական զարգացման և
առաջադիմութեան աստիճանի մասին տեղեկութեան
թիւնները «Մշակ» 149 համարում առանձի-
հատաւորութեամբ կարգաւորվեցան այսպէս: Յօդու-
ածագրի անպատճառ հայեացքը, անկողնապաշտ և ճշմար-
տասէր դիտողութիւնը ապաքին արժանի է գովու-
թան: Ցանկալի էր, որ ամեն մի թղթակից ու-
նենայ այս գեղեցիկ յատկութիւնը և հանդէս
գուրս դար ժողովրդի կարօտութիւնները և նրա
ցաւերը այսպէս ճշտութեամբ և կարեկցաբար
նկարագրելու և հրապարակաւ յանդիմանելու նրա
ներկայացուցիչների և հոգեւոր գործիչների անգոր-
ծունեութիւնը և վատ կողմերը, որպէս զի գէթ
սրանով հնար լինէր զարթոյցնել այս խաւարում
քնածներին:
Շամախուց հայ-լուսաւորականները և հայ-աւե-
տարանականները սիրով են վարվում միմեանց հետ
և հաստատ գիտաւորութիւն ունեն ամեն ազգային
գործերում համերաշխ կերպով գործելու:
Շամախուց ժողովուրդը քնած չէ, նա գտնում է
կարօտութիւն հոգեւոր կերակուրի, մտաւոր կըր-
թութեան և բարոյական զարգացման, բայց սոցա-
նից շատերը իրանց հօգուտ հովանաբերի մի քանի-
անի շնորհիւ չը գտնելով իրանց մարմնի եկեղե-
ցում այն, ինչ որ ցանկանում են, դժբաղդաւոր

վրա յարձակուողը պատասխամբ մօտ էի գը-
տնուում նրան, որին հասնելու էր թուրայի զարու-
ծը, նա մարմնի մի ճապուկ շարժումով փա-
խուտաւ տուեց, և թուրայի ծայրը առաւ իմ գը-
լարիկս կաշիէ պահպանակին: որ ազդերուն վրա
էր. պահիկի դէմ կարեց կաշին ու մի եռանկիւն
բայց արաւ պահպանակի վրա: Վայ, եթէ դիմելը
զիջեալ, մեռած էի. եթէ ազդիւ, չիմա մէկը չի
ունենալ: Ասակալի են այդ հայտածները: ուր որ
դիմելին շատ անգամ մարմնին այնտեղ պայտը
պալար կապուտիւմ է, և արիւնը մէջը խեղ-
դում է:
Բայց ինչու խաղաղութեան փառքը, — հարցու-
ցի, խաղաղութեան փառքը: Եւ ինչու
Որովհետեւ փառքն է միայն, կամ աւելի ճիշդ
ասելով ցան է այդ տեսակ խաղաղութեան փառ-
քը, արեւելի ոգով են կապում խաղաղութեան փառ-
քը, որին կարողութեամբ կամ վատութեամբ են, մի ցաւ կամ
հեշտութեան զգում են. կարծ, որ կիրքը զարթ-
նում ու գործում է: Փոքրով խաղաղութեանը այդ բանը
լաւ են հասկանում: Մեր գիւղացին բան չի կըր-
ցնում, ցաւը կանցնի ու կը մտաւորուի իսկ մար-
մնը կը դնուի այնպէս ու չարքաւ կը սովորի:
Զերուստիւն ու չարքաւութիւն այս յեղեղով
կեանքի մէջ ամեն քայլ փոխել մեզ հարկաւոր կը
լինեն:
Հարգաւորներն մէկն անեմ, որ անմեղ չեղ-
տութիւնը դիմում է խաղաղութեան, այն է ճանձ-
նիկ) կաղը: Ճանձնիկը միայն տառնակեց տա-
րեկան աղջկանը իրենց ընկեր ու ընտանի տղոյ
հետ խաղում են արա կեանքից յետոյ կամ երեկոյ
այս ինչնեց տանք: Այդ դեպ ու դարձեալ մի ա-
նապէս հրապարակաւ, որ հարկաւորութեան է պատանի
աղջկայ սիրտը, քաղաքականութեան և դարձեալ
քաղաքականութեան ժամանակ շարժմանը ու փոխադր-
մանը:

Հանած քամու մէջ գեղեցիկ ծամբը ծաւալ ծա-
ւալ խաղում են, իրաւոր ծած ոգով ուսուցիչ
լանջն երեւել է ամուտ իւր ձեռնակար կրծկալի տակ
որ արհաւիրք դուռն է երկու մոզական աշխարհ-
ներու, այսինքն այն արագ շարժման մէկ յատու-
թեանը լցուած ու կարմրած են, աչքերուն մի
տեսակ դժայիմունք է եկել որով աղօտ է տես-
նում իւր շուրջը երեւոյնքները. երկու ձեռքով ամուր
բռնել է շուրջները երկու կողմանէ: մէկ գլուխն է
հանում մեծ ու բարձր տան առիւթին, մէկ ոտ-
ները հանդիպակաց գերաններուն զարկում, ճիւղ-
ով ուղարկանալով: Սրբի վրա երկնցուցած դը-
րած հաստ ձողը կամ թաւը, որի վրայից այս ու
այն կողմէն կանխում իջնում է միջին տան յա-
տակին մօտիկ երկայն չուանը, ինքն էլ երբեմն
շարժման թափն զգում է և ձողիցնը հանում: Ե-
տեւ կանգնած մի եռարկն պատանի կամ մի այլ
աղջիկ հանում, հրում է, ձեռնադիմել երբեմն եր-
բեմն: Փող են պատանու աչքերը. վարպետ ու
արթնուն է նաւ աղջիկը, և չի թողնում որ սիրելի
աւաղակի աչքերը որ և է բան կարողանան աւա-
ղել իրանից: Սրբուսի սրտի մէջն էլ մի բայ կայ,
մի իղձ. բայց երկուսն էլ անմեղ են ու սուրբ:
Բայց աղջկանը չեմ երգել վրա դարձած արդարեւ
գողի պէս ներքին նայում են ուրիշ աւաղակներ, ո-
րոնք համարձակութիւն չունեն տուն մտնելու մեր-
ձաւոր կամ ընտանի չը լինելով. երբեմն դուրսնա-
ւոր շարժմանը շարժում են թաւը կամ վեր են
բարձրացնում և ապա վար են թողնում իւր տեղը
և սպասում են ձեռնիկի վրայ նստող աղջկայ լի-
զին որ ճիւղ է հանում համեստաբար, և երբեմն էլ
աչքերը վերցնելով հորդը խեղդէ ձեռքն ասում է
մի այնպիսի շնորհակալութեամբ ուր վերջի հետ գտնվում է
և սպեղանի: Դրան այլ աւաղակներ են. ներքոյ
կողմ աստութեան, դոցա թուակների մէջ լու է
ընկել այդ լուրտուն արիւն ունեցողները ծռեր
են սորա կամ սորա աղջկայ վրա, ասել է սիրա-
հարկն են, և արկածախնդիր, այս և այն տանք:

ուր խաղն է լինում երեւցկալը վերցնելով որո-
նում են գողտուկ իրենց սիրուհին, թէ կը տես-
նեն արդեօք. կամ, ինչպէս ասացի, սատանութիւն
են անում:
Եւս խաղերն դուրս նաւ մի այլ դրամ. Եւրի
խաղաղութեան դրամ է միայն: Սրբ հարցնելով վառ-
վում են, կամ մեր լեզուով ճիւղապաշտ, ամեն
մարդ գտնում է իւր ուղած օտն: Մէկի օտնայում
տեսնում է ք ժողովուրդ են լրջամտ, և ճանա-
բարդ մարդիկ. նոցա խօսակցութեան անկիւն է
ըստ այնմ ժամանակի և իրենց շրջանի խելի-
ներն են ընկնում ու դատվում, լսած կարեւոր լու-
րերն են իրար հարցրում, և երբեմն իսկ ա-
տուածաբանական խելիքներ են մէջ բերում,
նաւ ուսումնական. դիցուք դու գիտուն ես հա-
մարում ու մէջները նստած ես. տարբեր առած
մի յարգելի մարդ հարցնում է քեզ. «Փոքրերն է-
լ խաղաղութիւն կիրթնու, կամ մի ուրիշ թէ չէ»:
Գործ է որ արեւը կայծակ է ու երկրորդ է պտը-
տուողը: Խօսակցութեանը ներկայ են և երբեմն
իսկ մասնակից հասակներն առած անցած կա-
նայք, որոնց թէ չիլը (րոքը) միշտ ձեռքերումն է
և մանում են. միմեանք անտես կանգնած ու լը-
սում են նաւ երբեմն տանտիւրը հարսնելն ու
աղջկանը. այնտեղ են նաւ Զահլի տղէքը, տան
ու դրացի ծառաները, եթէ հետաքրքրութիւն ու-
նին և ուղում են մարդավարի խօսակցութեան ա-
կանը դնել: Դեռեք մի այլ օտաւ. այնտեղ կը
տեսնել Զահլի Զահլիքներ, թեթիւ մարդիկ. սեզմ
լցուած են, ասում ու լսում, հրահրում ու քրո-
քում են, խաղում են, իրար փափկել ու հու-
սի փոխել են թափ տալիս, հեղեղ են ասում,
խաղ են կանխում, փող են փռում, սաղ ածող ու-
նեն, օյն չանող ունին, դիմածածկ մարդիկ դա-
նազան խաղաղութեանը ամենայն կերպ դը-
ռանքով դուրսնացնում են օտաւորը. ով չի ու-
ղում ներս մտնել, կամ օտար լինելով չեղեք վա-
րկնում է որ ներս երթայ, նա օտի երկրք ու-

ղի բաց է արեւ ու ներս է նայում կտտ ակնաշնչ-
դէմ է դրել որ լաւ թէ չէ են խօսում, բայց ներ-
սն մի ազդարարութիւն ստիպում է նորան եր-
դիքը կայնել և հեռանալ: Դիցեք, որ ծանր օտա-
ւերու սեփականութիւնն է և երկուսի մի բաժին
իրեն է դրուում, այստեղ ես մուտք ունի. միայն
պէտք է թեթիւ լինի, հեղեղանման, օրինակ Հը-
րաշից վերքը կամ Սրբոց վարքը, և որոնք անցա-
պէս են: Ես, որ արեւն ինչ գիրք ձեռքս ընկնել
վարձ կարգում էի և կարգադրել համբաւ ունէի,
օտաւորութեան կարգում էի և ժողովքն ամենայն
լուսնակաւ և ուղադրութեամբ ինձ մտիկ էր ա-
նում, երբեմն էլ մի քանգազանութեամբ իւր հի-
ցումը կամ խորումը յայտնու, արբերն հրաշտում,
սրբապաշտները խորհեցնում էին խայտառակած
սատանաները ծիծաղեցնում: Ուրեմն մեր ինքեր-
ցան նիւթներն էին Սուրբ և հրաշք, Զար և ամօ-
թապարտութիւն, Սատանայ և իրօնաւորութեան
հանգամ մի Սրբախանութեան մեղ լաց է բերել մի Սը-
բայ Մարկոս դարմանը, և երբեմն մի իմադ ա-
տանայ ծիծաղ. օրինակ ամենաշնորհաւոր քահա-
նայ թիւ պատարագ է անում և սարկաւազն յան-
կարծ ծիծաղում, երբ յետոյ աւանդաւորում հա-
ցնում են պատճառը, սարկաւազն ասում է թէ
«մի սատանայ սեղանի ետեւ նստած գրում էր
ժամաւորներու մեղքերը, երբ թողնելը լցուած է
էլ տեղ չը կար դրելու, քատանէ» նորա մէկ
ծայրը աստաններով միւսը մատներով մէջ ա-
ռած քաղում էր. որ երկնայ, յանկար
թողնել պատուաւ և վարպետորոք գլուխը
լըրկել դիպաւ պատնիս: Ողորմելի իւր սա-
տանայ տեղում խաղը ու խայտառակ է լի-
նում: Մենք այդ կարգաւոր, ծիծաղում էինք քո-
լորս քահ, քահ, բայց և հաւատում էինք: Զարն
նայել է թէ ինչպէս այն մեծ մարդիկ, որ մեր լը-
րում և Թորենայիներով որ մեզ Հայկազան Բա-
նարանները տուին, Հայր Սրբի Գերակաւորութեան

*) Ճանձնիկը, ճանձնակ, կայնակ ճանձն, որ ծըծ-
կան երեխայը են օրորում, ճանձնակով:

